

KOVÁCS KRISZTINA

„az új világ egy jól menő bordély”

VÉGEL LÁSZLÓ: BALKÁNI SZÉPSÉG,
AVAGY SLEMIL FATTYÚJA

Noran Libro Kiadó
Budapest, 2014
300 oldal, 2990 Ft

Bármilyen variációkat mutatott is fel az elmúlt évtizedekben Végel László életműve, a „jeans-prózától” az esszéregényig, kiindulási pontjaiban és céljaiban úgy tűnik, nem változott. A posztjugoszláv, posztmonarchikus térség megírásának vágya ezúttal is a fixpontként szolgáló Újvidék szcénáiból indul, hogy aztán szereplői a kettős monarchia fővárosait, az ön-életrajzi szubjektum sorseseeményeivel is megerősített helyeit, Bécsét és Budapestet belakva a korszakokon és birodalmakon könnyedén átlépő figurákként népesítsék be a regény szövegterét.

A cím (*Balkáni szépség, avagy Slemil fattyúja*) előlegezi és ki is jelöli e tér legfontosabb szermantikai mezőjét. Chamisso regényének saját árnyékát a Sátánnak eladó, emiatt számkivetetten bolyongó hőse, aki a magyar irodalomban is felbukkan időről-időre (L. Ignotus: *A Slemil keservei*) a létbe vetettségével, saját végességével, a térség hol melankolikussá, hol nosztalgikussá írt reménytelenségével számot vető flâneur, aki végső tapasztalatként az ismétlődések és koincidenziák „ismerős idegenségét” hagyja örökölni a létezése után is változatlanul maradó tájra. A „Slemil-család” tagjai Végel László prózai univerzumát már belakták, legutóbb a 2013-as *Neoplanta* szövegterébe kúsztak be feltartóztathatatlanul.

Az élményt, mindannyiunk közös következtetését, a változásaiban is mozdulatlanra merevedett Köztes-Európa mítoszát a Balkán imaginárius tereit végigpásztázó alkotók hol nagyobb, hol kevesebb sikerrel, de fáradhatatlan elszánással próbálják megragadni. A recept hozzávalói a szerbiai, vajdasági, a szülőföldről kiszakadó, kivonuló, áttelepülő nemzedékek tagjai számára is adottak, így az e témakörben egymást követő darabok, ez ma már világosan látható, természetes módon ugyanazzal a poétikai hagyománnyal, ugyanazzal a metaforikus hálóval dolgoznak. Ebben a modellben termé-

szetes, hogy a *Balkáni szépség* meséje egy mitikus helyen, ez esetben egy újvidéki szállodában indul, ahol az átrobogó történelem pecsétes foltjai a berendezési tárgyakon, enteriőrökön is ottmaradnak. Azon sem kell meglepődni, hogy ezek a tárgyak szeméthalomként elrendeződve mutatják meg a ciklikus és úgy tűnik, mindenfajta célelvőséget nélkülöző balkáni história legfőbb természetét. Ottfelejtett villanyvasalók, diktátorok fotói, a mindenkori elsüllyedő világok rekvizitumai népesítik be az új regény helyszíneit.

A jugoszláviai, szerbiai irodalom konzekvens és erős tradíciójának alakjai Brasnyó Istvántól Tolnai Ottón át Dubravka Ugrešić-ig gondolják el hasonlóan a pusztulás, rommá válás folyamatát. Az épületek, esetünkben a regénybeli Luxor szálló története a lecsupaszkodás, a tárgykultúra megsemmisülése, a szeméttelpeppé válás, a felhalmozódás, a tell-teleppé alakulás, a szigetként való kiemelkedés paradox, ám mégis immanens jelentésmezőit mozgósítja. Az hogy Végel narrátorának regénykezdő állásfoglalása szerint mindez, ti. a szálloda és benne az egész város, az egész Balkán a bordélyházzal azonosítódik, szintén otthonos eleme a monarchikus és posztmonarchikus szépirodalomnak. Ha mindehhez hozzágondoljuk, hogy Miroslav Krleža ismert, azóta számtalanszor kirabolt bon mot-ja szerint a zágrábi Esplanade hotel teraszán kezdődne az a bizonyos sokszor körülhatárolni vágyott tájegység, nem is találhatnánk a hotelnél alkalmasabb helyet egy ilyen hagyományba ágyazódó szüzséhez.

Az 1967-es *Egy makró emlékiratai*, Végel méltán legtöbbször hivatkozott regénye a bolyongást létállapotként meghatározó rendszerével a kilátástalanság, a céltalanság életvitelszerűségét még az amerikai (Salinger, Ginsberg) és nyugat-európai (Silitoe) beat-nemzedék irodalmának legjobb hagyományait követve vált a szerzőtől teljesen idegen pátosz dimenziójától a legmesszebb távolodva, bár valószínűsíthető szándéka ellenére nemzedéki kiáltványává.

Végel Lászlónak a kétezres évek kezdetétől datálható megszólalásai, a *Hontalan* esszék emblemikus darabjai (*A peremvidéki élet*, *Kisebbségi elégia*, *A marginalitás dicsérete*, *Szlovén ösvény* stb.), vagy éppen az *Exterritórium* háborús naplójegyzetei óta a határvonalak átlépésének lehetetlensége, a mindenkori „gyarmatosító” gőgös és vakfoltokat látó pillantásainak katalogizálása, a minoritás beszédhelyzeteinek sokoldalú kiaknázása a legfőbb tétje. E vállalás legfőbb eredménye az alkotó utolsó kötetében a fragmentumokból építkező, ám a történelmi regény konvencióinak elbeszélői szólamait erősen hallható hang is. Végel elmúlt években megjelent könyveiben (*Bűnhődés* - 2012, *Neoplanta, avagy az Ígéret földje* - 2013, *Négyszemközt Máraival* - 2014) rendre a város, az utcák nevének megváltozásával érzékelte-tett kurzusváltások, a származás- és eredettörténetek voltak a kulturális identitás hordozói.

Claudio Magris a Habsburg-mítosz egyik legismertebb teoretikusa és szépírója a Duna e konglomerátumot összekötő szerepét a térség megragadását megcélzó auktorok kötelező földrajzi leckéjeként említi. Természetes, hogy Végel elbeszélői is ebből a motívumból, a város és a folyó történetéből indulnak ki. Bár a Dunának az új kötetben kevesebb szerep jut, az Újvidék, Neusatz, Neoplanta névváltozatokhoz kötődő kulturális mintázatok szerepét a *Balkáni szépség* az elmúlt másfél évtized Végel-szövegeihez hasonló módon variálja, megbízható, ám nagy meglepetéseket nem okozó módon mondja újra.

Az új regényben a vendéglátóipari egységek név- és tulajdonoscsere, a hatalom színváltozásai, a császári, királyi és titói öntöttvas címereket cserélgető Schwarz mester munkái az elsüllyedő múlt rekvizitumaiként szervesülnek. A Jedermann-tematikába simuló, Johann Schlemillé váló nagypapa névváriánsai (Johann, Jovan, János), ahogy a falakat borító Ferenc

József-, Sztálin-, Horthy-, Tito-, Kardelj-, Đilas-portrék változó elrendezésű kompozíciói olyan módosulások, amelyek a Mészöly Miklós-i tételnek megfelelően, a „szép reménytelenség” mezőjében leírható, ez esetben e regény harctereiiig húzódó Köztes-Európa panorámájába vágy-nak beépülni.

Végre a monarchikus irodalom legszebb pillanatait mozgósítja, a szerelmi szálak, kocsmázások, seftelések leírásai közt a Hašeket, Krležát, Krúdyt, Jékelyt idéző képek hömpölyögnek: „Megígértem neki, folytatta diadalmasan, hogy Bécsben a császár ágyában fogunk szeretkezni.” A regény történései váratlan fordulattal nem, artistikus honmagé-okkal és meggyőzően működő öntükröző, önidéző gesztusokkal azonban bőven szolgálnak.

Itt és most talán nem érdemes újra „felmondani”, milyen szerepet tölt be a vajdasági magyar és a posztjugoszláv irodalomban, képzőművészetben a biciklizés motívuma. Szenteleky Kornél, Csáth Géza, Svetislav Basara, Aaron Blumm szövegei, Szajkó István festményei a szabadság és a csavargás változatos lehetőségeit kínálják fel a tájat körbeszáguldó kerékpárosoknak. A *Balkáni szépség*ben a kerékpározás technikáinak elsajátítása mellett a gyaloglás módjai válnak az abszurd helyzeteket teremtő história dzsungelébe való alászállás eszközeivé: „Ha nem tapasztalom meg, sose hittem volna el, hogy mennyire fárasztó tud lenni a nézelődés, a céltalan bolyongás.”

A szerb himnusz, a térség különböző etnikumainak nép- és műdalai a címerkészítő nagy-papa kispasztikáihoz hasonlóan lesznek a szöveget szervező alakzatokká. Komáromi János *Császári és királyi szép napok* (1925) című, a Monarchia összeomlását, az első világháború keserű tapasztalatát témájaként választó regényét e lakonikus és világirodalmi intertextusokat erősen implikáló mondatokkal zárja: „Mindен elmúlt... Csak a felhők mentek...” A Komáromi regényénél jóval izmosabb esztétikai invenciókkal dolgozó „végeli panoptikum” diktátorokat megunhatatlan optimizmussal, kríziseket rezignált nyugalommal fogadó szereplői a befejezhetetlen történetek, az ismétlődő helyzetek hasonlóan melankolikus összegzésével hagyják félbe meséjüket: „És mondtam tovább...”

A *Balkáni szépség, avagy Slemil fattyúja* a közép-európai kirakós darabjainak összeillesztését, az elmúlt száz év törtélmének meséjét ott folytatja, ahol az előző három kötet fragmentált szerkezetű szövegfolyamai abbahagyták. Parabola és parafrázis, reális és imaginárius, tézis és cáfolata együtt működve írják tovább a táj történetét, görgetik tovább a „marginalitás”, a „peremvidékiség” problémáit.